

ARTUR ZNAJOMSKI* – LUBLIN

JAKUB SAWICKI (1899-1979) JAKO BIBLIOGRAF

JAKUB SAWICKI (1899–1979), BIBLIOGRAPHER

Abstract

This paper focuses on the bibliographical work of the eminent canonist and seasoned bibliographer, Jakub Sawicki. He created a pioneering bibliography of particular synods, initiated and maintained for many years a basic current historical and legal bibliography and compiled a number of personal bibliographies. Following a profile of the bibliographer, the circumstances leading to the individual indexes are presented, the principles of the material's selection are outlined and the method of their preparation is discussed.

Keywords: Jakub Sawicki; *Bibliographia synodorum particularium*; materials for historical and bibliography; personal bibliographies; history; method of preparation

Translated by Marek Robak-Sobolewski

W biografii Jakuba Sawickiego (1899-1979), wybitnego kanonisty i znawcy historii państwa i prawa polskiego, daje się wyróżnić dwa wiodące kierunki działalności naukowej. Jednym z nich była edycja źródeł historycznych. Na tym polu szczególne uznanie zdobył dzięki opublikowaniu dziesięciotomowego wydawnictwa *Concilia Poloniae* (1945-1963), zawierającego materiał źródłowy, omówienia i studia krytyczne dotyczące polskich statutów synodalnych okresu

* Artur Znajomski – dr hab. w dyscyplinie bibliologii i informatologii, Instytut Nauk o Kultu-
rze, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: artur.znajomski@mail.umcs.pl
<https://orcid.org/0000-0002-9895-5184>

przedrozbiorowego. Dzieło to ma fundamentalne znaczenie dla badaczy dziejów Kościoła i prawa kanonicznego w Polsce. Służy także pomocą uczonym zajmującym się historią kultury, stosunkami politycznymi i społeczno-gospodarczymi. Jego równie wartościowym osiągnięciem edytorskim było ogłoszenie trzutomowej pracy *Iura Masoviae terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego* (Warszawa 1972-1974), przydatnej zwłaszcza dla historyków interesujących się przeszłością Mazowsza. Te obydwie wydawnictwa źródłowe zapewniły ich autorowi trwałe i niepodważalne miejsce w dziejach polskiej historiografii i historii prawa.

Drugą domeną aktywności twórczej J. Sawickiego były prace bibliograficzne. Interesowały go przede wszystkim bibliografie specjalne. Szczególnie cenił bibliografie osobowe i zagadnieniowe. Spod jego pióra wyszła pionierska *Bibliographia synodorum particularium* (E Civitate Vaticana 1967). Spotkała się ona z życzliwym przyjęciem na świecie i przyniosła autorowi międzynarodowe uznanie. Nie mniej ważnym osiągnięciem J. Sawickiego było zainicjowanie i ogłaszanie niemal przez ćwierć wieku *Materiałów do polskiej bibliografii historyczno-prawnej*, publikowanych od 1954 roku na łamach „Czasopisma Prawno-Historycznego”. Od chwili powstania stały się one jednym z podstawowych źródeł informacji nie tylko w warsztacie naukowym historyków prawa, ale też prawników i historyków *sensu stricto*. Jakub Sawicki tworzył również bibliografie osobowe, w których utrwalił dorobek piśmienniczy wielu uczonych.

Pomimo znaczącego wkładu J. Sawickiego do dziejów bibliografii polskiej, jego całościowa działalność bibliograficzna nie była dotychczas przedmiotem wnikliwych badań i nie doczekała się publikacji. Z analizy literatury przedmiotu wynika, że zainteresowaniem badaczy cieszyła się głównie bibliografia historyczno-prawna, ale jej także nie poddano dogłębnym studiom¹. O pozostałych bibliografiach wzmiankowano marginalnie w artykułach wspomnieniowych dotyczących osoby uczonego, zawierających z reguły kanon powtarzających się faktów², w wydawnictwach słownikowych³ oraz w opracowaniu monograficznym

¹ H. Izdebski, *Prace bibliograficzne Jakuba Sawickiego a aktualne problemy bibliografii historycznoprawnej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 33 (1981) z. 1, s. 265-274; B. Koredeczuk, *Polska bibliografia historycznoprawna. Początki, rozwój i stan obecny*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 288 (2004) s. 407-422.

² F. Pasternak, *Szkic biograficzny i bibliografia prac naukowych prof. Jakuba Sawickiego*, „Prawo Kanoniczne”, 21 (1978) nr 1/2, s. 195-221; J. Bardach, *Jakub Sawicki 1899-1979*, „Państwo i Prawo”, 34 (1979) z. 5, s. 118-120; P. Hemperek, *Jakub Sawicki (1899-1979)*, „Summarium”, 8 (1979) s. 292-297; S. Russocki, *Jakób Teodor Sawicki (25 VII 1899 – 3 II 1979)*, „Kwartalnik Historyczny”, 86 (1979) nr 3, s. 876-879; M. Sędek, Ch. Wójcik, *Jakub Sawicki 1899-1979*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 23 (1981) z. 1, s. 249-256; M. Sędek, *Profesor Jakub Sawicki 1899-1979*, „Rocznik Mazowiecki”, 8 (1984) s. 261-269.

³ *Sawicki Jakub Teodor Walery*, w: *Biogramy uczonych polskich*, cz. 1, *Nauki społeczne*, z. 3, P-Z, oprac. A. Śródka, P. Szczawiński, Wrocław 1984, s. 218-221; J. Senkowski, *Sawicki Jakub (Jakób) Teodor Walery*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 35, red. H. Markiewicz, Warszawa-Kraków 1994, s. 313-316; H. Izdebski, *Sawicki Jakub*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 464; A. Śródka, *Sawicki Jakub Teodor Walery*, w: A. Śródka, *Uczeni polscy XIX-XX stulecia*, t. 4, S-Ż, Warszawa 1998, s. 33-35; A. Znajomski, *Sawicki Jakub Teodor Walery*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement III*, pod red. H. Tadeusiewicz, Warsza-

poświęconym bibliografiom osobowym historyków polskich⁴. Zasadne zatem wydaje się podjęcie powyższego tematu.

Zamierzeniem autora artykułu jest prezentacja i charakterystyka całokształtu osiągnięć J. Sawickiego na polu bibliografii. Zwrócona zostanie uwaga na przyczyny powstania poszczególnych zestawień oraz metodę ich opracowania. Poruszony będzie temat doboru i selekcji materiału, opisu bibliograficznego, układu bibliografii oraz materiałów informacyjno-pomocniczych.

Na wstępie warto przedstawić, nieco zapomnianą już, sylwetkę J. Sawickiego. Pozwoli to lepiej zrozumieć genezę i kształtowanie się jego zainteresowań bibliograficznych oraz ukaże kontekst powstawania poszczególnych spisów.

Jakub Teodor Walery Sawicki urodził się 25 lipca 1899 roku w Wiedniu. Pochodził z rodziny inteligenckiej. Był synem wybitnego prawnika Jana Sawickiego i Emmy z Milikowskich, wywodzącej się z rodziny znanych lwowskich księgarzy i wydawców. W rodzinnym mieście przebywał do osiemnastego roku życia. Od 1907 roku kształcił się w elitarnej wiedeńskiej Akademii Terezańskiej, gdzie zdobył gruntowną znajomość kilku języków obcych, w tym dwóch klasycznych oraz nabył zamiłowanie do historii. Edukację na poziomie gimnazjalnym uwieńczył w 1917 roku świadectwem dojrzałości oraz złotym medalem cesarskim, przyznany mu za wybitne wyniki w nauce.

Po ukończeniu szkoły został powołany do armii austriackiej. Służył w 4. Pułku Artylerii Fortecznej w randze porucznika. Uczestniczył w walkach toczących się podczas I wojny światowej na froncie zachodnim oraz na froncie włoskim. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w listopadzie 1918 roku zgłosił się jako ochotnik do Wojska Polskiego. Otrzymał przydział do polskiego attaché wojskowego w Wiedniu w stopniu podporucznika. W tym samym czasie podjął studia prawnicze na Uniwersytecie Wiedeńskim, jednak musiał je przerwać w maju 1919 roku z powodu odkomenderowania do służby w I Oddziale Naczelnego Dowództwa w Warszawie. W 1920 roku brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, a po jej zakończeniu do września 1921 roku pracował w Ministerstwie Spraw Wojskowych. Po demobilizacji zapisał się na Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. W trakcie studiów uczęszczał na seminaria Stanisława Kutrzeby, Stanisława Estreichera i Józefa Brzezińskiego, który był promotorem jego rozprawy doktorskiej. Studia ukończył w 1926 roku, uzyskując stopień doktora praw.

W latach 1926-1927 pracował jako aplikant w Sądzie Apelacyjnym we Lwowie. Równocześnie uczestniczył w seminarium z historii prawa kościelnego, prowadzonym przez wybitnego kanonistę Władysława Abrahama na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Pod wpływem bezpośrednich kontaktów z tym uczonym zrodziły się u niego zainteresowania prawem synodalnym⁵. Z czasem problematyka ta stała się jedną z zasadniczych gałęzi jego dociekań badawczych.

wa 2010, s. 245-246; G. Bałtrusajtys, *Jakub Sawicki 1899-1979*, w: *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008, s. 184-187.

⁴ A. Znajomski, *Bibliografie osobowe historyków polskich*, Lublin 2004.

⁵ Hemperek, *Jakub Sawicki*, s. 296.

Pod koniec 1927 roku został zatrudniony na stanowisku starszego asystenta w Katedrze Prawa Kościelnego na Wydziale Prawa UJ. Pracował tam do 1930 roku. W roku akademickim 1928/1929, korzystając ze stypendium Funduszu Kultury Narodowej, uzupełniał studia w wiodących zagranicznych ośrodkach naukowych. Przebywał w Pradze, Paryżu, Wiedniu i Berlinie. Podczas pobytu za granicą uczestniczył w seminariach prowadzonych przez uczonych o międzynarodowej sławie, pogłębiał swoją wiedzę, prowadził kwerendy w bibliotekach i archiwach oraz gromadził materiały do rozprawy habilitacyjnej. Po powrocie do Polski zajął się finalizowaniem pracy habilitacyjnej, jednak nie dokończył jej, bo cały materiał wraz z gotowymi partiami tekstu zaginął w niewyjaśnionych okolicznościach na terenie Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Ta dotkliwa strata spowodowała, że J. Sawicki, nosząc się z zamiarem zupełnej rezygnacji z pracy badawczej, przeniósł się do Warszawy. Od września 1930 roku do wybuchu II wojny światowej pracował jako urzędnik w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP). Początkowo był zatrudniony w Wydziale Spraw Katolickich, a następnie w Wydziale Prawnym. Jako pracownik MWRiOP uczestniczył w rokowaniach z Komisją Papieską w sprawie wprowadzenia w życie postanowień konkordatowych.

Ważnym wydarzeniem w życiu prywatnym J. Sawickiego było zawarcie związku małżeńskiego w 1932 roku z Elżbietą Czarkowską z Kirchmayerów. Żona wielokrotnie dodawała mu otuchy i udzielała nieocenionego wsparcia w pracy badawczej. Pod wpływem jej zachęty w latach 30. XX wieku powrócił do badań naukowych, co przyniosło owoc w postaci rozprawy zatytułowanej *O stanie prawnym mniejszości religijnych w Państwie Polskim* (Warszawa 1937). Praca ta stała się podstawą przewodu habilitacyjnego, przeprowadzonego w 1937 roku na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.

Po habilitacji, jako docent, podjął wykłady z prawa kościelnego na Uniwersytecie Wileńskim. Jednocześnie wykładał administrację wyznaniową na Uniwersytecie Warszawskim. W 1938 roku przebywał w Rzymie, gdzie prowadził badania w Archiwum Watykańskim, uzupełniając materiały do planowanego wydawnictwa dawnych polskich ustaw synodalnych. Realizacji tego pionierskiego zamierzenia edytorskiego przeszkodził wybuch II wojny światowej oraz zniszczenie w jej trakcie zgromadzonych materiałów źródłowych.

Podczas okupacji J. Sawicki pracował najpierw w Komisji Likwidacyjnej MWRiOP, a od grudnia 1940 roku do powstania warszawskiego w 1944 roku piastował stanowisko radcy prawnego w Urzędzie Patentowym. Od 1941 roku prowadził tajne wykłady prawa kościelnego dla studentów Wydziału Prawa UW. Uczestniczył również w dywersji propagandowej Armii Krajowej tzw. Akcji N. Zajmował się tłumaczeniem na język niemiecki polskich materiałów konspiracyjnych, których celem było dezinformowanie ludności niemieckiej i żołnierzy Wehrmachtu. Dzięki jego doskonałej znajomości języka niemieckiego teksty przez niego tłumaczone były uznawane przez Niemców za wiarygodne. Po upadku powstania warszawskiego J. Sawicki przybył poprzez obóz w Pruszkowie do Krakowa. Tutaj ponownie zaczął wykładać prawo kościelne na tajnych kompletach dla grupy swoich warszawskich

studentów, którzy znaleźli się w dawnej stolicy Polski. Dojeżdżał również do Kielc z wykładami dla studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Po oswobodzeniu Krakowa spod okupacji niemieckiej prowadził wykłady i ćwiczenia z prawa kościelnego na Wydziale Prawa UJ jako zastępca profesora. Na gruncie krakowskim zaczął również wydawać w 1945 roku swoje koronne dzieło edytorskie *Concilia Poloniae*.

Po kilku miesiącach pobytu w Krakowie powrócił do Warszawy, gdzie zamieszkał na stałe. Od października 1945 roku został zatrudniony na Wydziale Prawa UW, początkowo na stanowisku zastępcy profesora, potem docenta, a od 1947 roku profesora zwyczajnego. W latach 1947-1954 kierował Katedrą Historii Państwa i Prawa Polskiego, a potem był pracownikiem tej katedry. Bezpośrednio po wojnie aktywnie angażował się w organizowanie Wydziału Prawa UW. Dzięki jego wysiłkom i zabiegom powstał na tej uczelni Instytut Historii Prawa.

Przez kilka pierwszych lat powojennych współpracował również z Urzędem Patentowym. Stał na czele polskiej delegacji uczestniczącej w międzynarodowej konferencji zorganizowanej w 1947 roku w Neuchâtel w Szwajcarii w celu uporządkowania patentów, wzorów i znaków towarowych. W latach 1947-1949 przewodniczył komisji rządowej do spraw reformy prawa patentowego.

Sytuacja zawodowa J. Sawickiego pogorszyła się w okresie stalinowskim. W 1949 roku odsunięto go od prac nad prawem patentowym. Na uczelni, decyzją ministerialną z 1950 roku, jego katedrę przemianowano w zespołową, w której składzie znaleźli się także dwaj nowi profesorowie – Juliusz Bardach i Bogusław Leśnodorski, obaj członkowie PZPR⁶. Ograniczono mu swobodę badań naukowych i kontakty ze studentami, nie mógł prowadzić wykładów obowiązkowych oraz przeprowadzać egzaminów. Był również szykanowany i atakowany przez aktywistów ze Związku Młodzieży Polskiej za katolicki światopogląd.

Dopiero w wyniku odwilży październikowej w 1956 roku powrócił do pełnej aktywności zawodowej. Wznowione zostały jego wykłady, konwersatoria i seminaria. W okresie 1956-1959 piastował stanowisko prodziekana Wydziału Prawa UW. W latach 60. ponownie zaczął się kontaktować z prawnikami specjalizującymi się w prawie patentowym.

Wraz z przejściem na emeryturę w 1969 roku nie zaniechał działalności badawczej. Nadal pracował naukowo, ogłaszał swoje publikacje oraz uczestniczył w posiedzeniach i dyskusjach macierzystego Instytutu Historii Prawa UW.

Pracy zawodowej towarzyszyła przynależność do wielu krajowych i zagranicznych towarzystw i organizacji naukowych. Był członkiem m.in. Société d'Histoire de Droit w Paryżu, Institute of Medieval Canon Law w Waszyngtonie, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Naukowego KUL. Należał również do Komisji Prawniczej oraz Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Będąc osobą znaną i cenioną na forum międzynaro-

⁶ Władze rozważały powierzenie kierownictwa Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego innej osobie. Ostatecznie jednak J. Sawicki zachował funkcję kierownika stworzonej przez siebie katedry. G. Bałtrusajtys, *Z dziejów katedr historii prawa Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego: przyczynek badań trudnych lat 1945-1950*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 15 (2015) nr 3, s. 229-230.

dowego życia naukowego, wielokrotnie prowadził wykłady na zagranicznych uniwersytetach oraz uczestniczył w konferencjach, kongresach i spotkaniach organizowanych poza granicami Polski.

Jego wielokierunkowa działalność została doceniona przez środowisko akademickie i władze państwowe. W 1969 roku dostał Nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za całokształt aktywności naukowej. W 1971 roku otrzymał doktorat honoris causa teologii na Uniwersytecie w Bonn, a w 1976 Nagrodę im. ks. Idziego Radziszewskiego przyznaną przez Towarzystwo Naukowe KUL za całość dorobku naukowego w duchu humanizmu chrześcijańskiego. Za swoją pracę i zasługi był kilkakrotnie odznaczany. Został uhonorowany Krzyżem Walecznych za udział w kampanii 1920 roku, Złotym Krzyżem Zasługi w 1939 roku oraz Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski w 1957 roku.

Jakub Sawicki zmarł 3 lutego 1979 roku. Został pochowany na warszawskich Powązkach.

Nie łatwo jest ustalić, kiedy po raz pierwszy J. Sawicki zetknął się z problematyką bibliograficzną. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można założyć, że miało to miejsce podczas studiów na zajęciach seminaryjnych prowadzonych przez S. Estreichera, który od najmłodszych lat wzrastał w atmosferze pracy swojego ojca Karola Estreichera nad *Bibliografią polską*, a z czasem czynnie w niej uczestniczył. Niejednokrotnie pomagał on ojcu w porządkowaniu materiału, korektach, kwerendach bibliotecznych, a po jego śmierci podjął się dokończenia całego dzieła⁷. Wiedza i doświadczenie zdobyte w trakcie pracy nad *Bibliografią* sprawiły, że uznawał ją za nieodzowne źródło informacji w działalności naukowej. Świadczą o tym recenzje bibliografii historycznoprawnych oraz przeglądy piśmiennictwa z zakresu dziejów prawa, które sporządzał w pierwszych latach XX stulecia w celu zapoznania polskich uczonych z najnowszymi publikacjami zagranicznymi, co miało służyć rozwojowi badań na terenie Polski⁸. Inklinacje bibliograficzne miał także drugi z mistrzów J. Sawickiego – S. Kutrzeba. Na początku XX wieku, w okresie budowania zrębów polskiej bibliografii historycznoprawnej, ogłaszał on bieżące przeglądy literatury z zakresu historii oraz ustroju prawnego i gospodarczego Polski⁹. W kręgu jego zainteresowań była także bibliografia osobowa¹⁰. Fakty te dowodzą, że badacz ten również doceniał wagę bibliografii w pracy naukowej. Można zatem sądzić, iż ci dwaj wytrawni uczeni, znający wartość i znaczenie

⁷ J. Korpała, *Karol Estreicher [st.] twórca „Bibliografii polskiej”*, Wrocław 1980, s. 195-196; A. Borowski, *Stanisław Estreicher jako bibliograf*, w: *Stanisław Estreicher 1969-1939. Materiały z posiedzenia naukowego w dniu 18 czerwca 2010 r.*, red. W. Lohman, Kraków 2015, s. 25-34.

⁸ S. Estreicher przygotował recenzję monumentalnej *Bibliografii historyczno-prawnej za lata 1926-1936*, t. 1-2, Lwów 1938-1939 autorstwa K. Koranyiego. Recenzja miała ukazać się w „Kwartalniku Historycznym”, ale z powodu wybuchu II wojny światowej nie została wydrukowana. M. Zabłocka, *O pracach bibliograficznych Karola Koranyiego*, w: *Karol Koranyi (1897-1964). Studia w stulecie urodzin*, red. M. Szprenglewska, Toruń 1998, s. 70; zob. też M. Patkaniowski, *Stanisław Estreicher (1869-1939)*, „Kwartalnik Historyczny”, 53 (1946) z. 3/4, s. 489.

⁹ Koredczuk, *Polska bibliografia historycznoprawna*, s. 410.

¹⁰ S. Kutrzeba, *Bibliografia prac ś.p. Bolesława Ulanowskiego*, w: *Bolesław Ulanowski*, Kraków 1920, s. 25-34.

bibliografii w warsztacie badawczym, podczas zajęć seminaryjnych zapoznawali z nią swoich studentów.

Niedługo po ukończeniu studiów J. Sawicki zadebiutował w roli bibliografa. W 1930 roku opublikował skromną objętościowo, bieżącą bibliografię historyczno-prawną państw słowiańskich, bałtyckich i bałkańskich za rok 1929, zatytułowaną *Bibliografia della Rivista di Storia del Diritto Italiano per l'anno 1929, Europa Orientale (Paesi slavi, baltici, e balcanici)*, Roma 1930. Z upływem czasu bibliografia stała się, obok edytorstwa źródeł historycznych, jedną z pasji J. Sawickiego. Decydujący wpływ na ostateczne skryształowanie się i ugruntowanie jego zainteresowań miały traumatyczne doświadczenia II wojny światowej, podczas której zniszczeniu uległ dorobek wielu społeczeństw, co utwierdziło go w przekonaniu, „(...) że dwoma najważniejszymi zadaniami i obowiązkami, które stoją przed historykiem są: troska o zachowanie dla potomności źródeł, wyrażająca się w ich publikacji oraz troska o zachowanie pamięci o twórczości historycznej, tak dawnej, jak i bieżącej, wyrażająca się w pracach bibliograficznych”¹¹. Wypełnianiu tej misji poświęcił znaczną część swojego powojennego życia.

Poczynając od lat 50. XX wieku, czyli okresu, kiedy jego działalność dydaktyczna i naukowa była marginalizowana na uczelni, zaczął w pełni rozwijać prace bibliograficzne. Na początku zajął się opracowywaniem bibliografii osobowych. Ich tworzenie „Traktował (...) jako spełnienie obowiązku zarówno wobec odchodzących, jak i przyszłych pokoleń uczonych: ratował od zapomnienia dorobek dawnych mistrzów, gromadził literaturę dla dzisiejszych i przyszłych badaczy”¹². Chcąc wypełnić tę powinność, zamierzał sporządzić bibliografie osobowe wszystkich historyków prawa i badaczy zajmujących się dziejami prawa na marginesie innych dyscyplin historycznych. Z uznaniem trzeba stwierdzić, że w znacznym stopniu zrealizował ten ambitny plan, aczkolwiek nie wszystkie bibliografie zdołał wydać drukiem. Część z nich pozostała w postaci rękopiśmiennej¹³.

Spośród spisów opublikowanych jako pierwsze zestawienie ogłosił uzupełnienie bibliografii jednego ze swoich mistrzów – W. Abrahama¹⁴, potem, chcąc jak najszerzej upowszechnić twórczość tego historyka, jeszcze dwukrotnie wydał pełne wykazy jego publikacji¹⁵. W „Czasopiśmie Prawno-Historycznym” zamieścił bibliografie Józefa Rafacza¹⁶ i Stanisława Borowskiego¹⁷, a na łamach „Prawa Kanonicznego” opublikował kolejno bibliografie osobowe: Heinricha Felixa

¹¹ Izdebski, *Prace bibliograficzne Jakuba Sawickiego*, s. 265.

¹² Sędek, Wójcik, *Jakub Sawicki*, s. 252.

¹³ Izdebski, *Prace bibliograficzne Jakuba Sawickiego*, s. 266.

¹⁴ J. Sawicki, *Uzupełnienie bibliografii prac Władysława Abrahama*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 3 (1951) s. 333-337.

¹⁵ Tenże, *Bibliografia prac Władysława Abrahama (1860-1941)*, „Polonia Sacra”, 8 (1956) z. 1/2, s. 173-212; tenże, *Bibliografia prac Władysława Abrahama (1860-1941)*, w: W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Poznań 1962, s. 331-359.

¹⁶ J. Sawicki, *Bibliografia prac śp. profesora Józefa Rafacza*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 4 (1952) s. 493-501.

¹⁷ Tenże, *Bibliografia prac Stanisława Borowskiego (1924-1946)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 5 (1953) s. 259-264.

Schmida¹⁸, Tadeusza Silnickiego¹⁹, Bolesława Ulanowskiego²⁰ i ks. Jana Fijałka²¹. Opracował także dwa razy wznawianą bibliografię Tadeusza Wojciechowskiego²² oraz bibliografię Józefa Siemieńskiego²³.

Bibliografie osobowe autorstwa J. Sawickiego są zestawieniami podmiotowo-przedmiotowymi. W obrębie każdego spisu rejestrował najpierw prace danego uczonego, a następnie wykazywał publikacje jemu poświęcone. Z perspektywy odbiorcy jest to najkorzystniejsze rozwiązanie, w jednym bowiem wykazie zgrupowane jest piśmiennictwo związane zarówno z twórczością jak i życiem danej osoby, co znacznie ułatwia poszukiwanie publikacji przydatnych w rozmaitych pracach badawczych, najczęściej z zakresu biografistyki, historii historiografii i naukometrii.

Poszczególne bibliografie autor opierał na bardzo szerokiej podstawie źródłowej. Starał się wykorzystać wszelkie dostępne źródła informacji zarówno drukowane, jak i rękopiśmienne, łącznie ze zbiorami i relacjami osób prywatnych. Zdarzało się jednak, że do niektórych źródeł, głównie zagranicznych czasopism, nie mógł dotrzeć z przyczyn obiektywnych, co sprawiło, że większość bibliografii posiada pewne luki w kompletności.

Analizowane bibliografie są spisami retrospektywnymi. Uwzględniają prace ogłoszone w ściśle określonym przedziale czasu, którego dolną granicę wyznacza rok wydania pierwszej publikacji danego historyka, a górną data roczna zamknięcia prac nad bibliografią.

W doborze materiału J. Sawicki nie stosował żadnych ograniczeń pod względem zasięgu językowego i terytorialnego, a w części przedmiotowej nie zawężał także zasięgu autorskiego. W obu częściach nie ograniczał również zasięgu wydawniczo-formalnego. Uwzględniał druki samoistne pod względem wydawniczym (książki, broszury, odbitki i nadbitki z czasopism) oraz utwory bibliograficzne. Pośród utworów bibliograficznych znajdują się rozprawy z dzieł zbiorowych,

¹⁸ Tenże, *Bibliografia prac naukowych prof. Heinrich Felix Schmida (1922-1964)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 9 (1966) nr 3/4, s. 450-471. Praca ta została wydana także w Niemczech pt. *Schriften von Heinrich Felix Schmid*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung”, 54 (1968) s. 487-506.

¹⁹ J. Sawicki, *Bibliografia prac prof. dra Tadeusza Silnickiego (1913-1969)*, „Prawo Kanoniczne”, 13 (1970) nr 3/4, s. 276-285.

²⁰ Tenże, *Bibliografia prac prof. dra Bolesława Ulanowskiego (1882-1926)*, „Prawo Kanoniczne”, 14 (1971) nr 1/2, s. 309-324.

²¹ Tenże, *Bibliografia prac ks. Jana Fijałka (1887-1951)*, „Prawo Kanoniczne”, 15 (1972) nr 3/4, s. 269-292.

²² [Tenże], *Bibliografia prac Tadeusza Wojciechowskiego*, w: T. Wojciechowski, *Szkice historyczne jedenastego wieku*, przygotował do druku i wstępem poprzedził A. Gieysztor, Warszawa 1951, s. 21-25; [tenże], *Bibliografia prac Tadeusza Wojciechowskiego*, w: T. Wojciechowski, *Szkice historyczne jedenastego wieku*, przygotował do druku i wstępem poprzedził A. Gieysztor, Warszawa 1970, s. 26-31. Bibliografia została opublikowana anonimowo. Jej autorstwo ustalono na podstawie informacji podanych przez wydawcę w kolejnych edycjach pracy T. Wojciechowskiego, odpowiednio na stronach 347 i 25.

²³ J. Sawicki, *Bibliografia prac Józefa Siemieńskiego 1905-1950*, w: *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa 1958, s. 155-178.

artykuły z czasopism oraz prasy codziennej. Oprócz dokumentów piśmienniczych w części przedmiotowej rejestrował też dokumenty ikonograficzne.

Biorąc pod uwagę formę piśmienniczą zestawiał prace naukowe, popularnonaukowe oraz popularne. Wykazywał wydawnictwa źródłowe i opracowania. Dokumentował indywidualne publikacje autorskie, dzieła współautorskie, prace edytorskie, redakcyjne, skrypty, podręczniki, tłumaczenia, recenzje, polemiki, hasła słownikowe i encyklopedyczne, głosy w dyskusjach, sprawozdania, przedmowy, referaty, listy do redakcji czasopism, bibliografie, wspomnienia oraz nekrologi. W bibliografii S. Borowskiego odnotował również zachowane maszynopisy prac tego historyka oraz dzieła przygotowane przez niego do druku, które uległy zniszczeniu w czasie II wojny światowej²⁴.

Tak niezmiernie bogaty wachlarz rejestrowanych materiałów pokazuje, że J. Sawicki chciał nadać swoim bibliografiom osobowym jak największy stopień kompletności i tym samym zapewnić im optymalną wartość informacyjną. Aby to osiągnąć, w większości z nich nie wprowadzał żadnej zamierzonej selekcji. Wyjątkiem są jedynie bibliografie J. Rafacza i H.F. Schmida, w których wykazał prace naukowe, pomijając wszelkie publikacje o charakterze popularnonaukowym i popularnym.

Jakub Sawicki starał się opisywać poszczególne prace z autopsji, ale nie zawsze miał do nich dostęp. Stąd obok dominujących opisów prymarnych występują opisy pochodne. Oprócz opisu rejestracyjnego pełnego stosował opis skrócony i adnotowany. W niektórych spisach posiłkował się obowiązującymi wówczas normami, ale nie zawsze tak czynił. Wszystko to spowodowało, że opisy są niejednolite, różnią się budową, kolejnością i kompletnością elementów oraz formą zapisu.

Pierwszym elementem opisu w części podmiotowej jest z reguły tytuł publikacji. W niektórych bibliografiach jest on wyróżniony graficznie za pomocą kursywy lub przez spacjowanie, co sprawia, że pełni rolę hasła. Jeśli autor wydawał swoje prace anonimowo, to wówczas na czele opisu znajduje się informacja, iż jest to publikacja bezimienna. W przypadku, gdy dzieło ukazało się pod pseudonimem lub kryptonimem, to na początku opisu występuje ukryta forma nazwy autora, przytaczana w takiej postaci, w jakiej występuje w tytulaturze. Dodatkowo jest ona ujęta w nawias prostokątny. Podobnie prezentuje się opis prac współautorskich. Ich zapis rozpoczyna się od nazwy współtwórcy danej publikacji.

W części przedmiotowej pod tytułem opisywane są jedynie prace anonimowe oraz zbiorowe. Natomiast w publikacjach autorskich na początku opisu znajduje się hasło. Stanowi je oryginalne nazwisko autora, jego imię lub imiona, czasem inicjały lub skróty imion, choć ich kolejność bywa też odwrotna – imię, nazwisko. Występują również krótkie informacje o autorach, zwykle określające ich zawód: (ks.) – ksiądz. W celu poprawy czytelności bibliografii nazwiska spełniające funkcję hasła często są drukowane wersalikami bądź wyróżniane przez spacjowanie.

W opisie rejestracyjnym druków zwartych po pełnym tytule i podtytule publikacji bibliograf podawał następujące elementy: oznaczenie wydania w postaci przejętej z tytulatury (cyfrą rzymską, arabską lub określeniem słownym), części

²⁴ Sawicki, *Bibliografia prac Stanisława Borowskiego*, s. 263-264.

wydawnicze pojedynczych tomów lub całości dzieł wielotomowych (poprzedzone odpowiednim skrótem: „T.”, „Cz.”), tytuł tomu, adres wydawniczy (miejsce wydania, rok wydania, nazwę instytucji wydawniczej – nie zawsze), tytuł serii wraz z jej numeracją (niekiedy przed adresem wydawniczym, czasem po opisie fizycznym), format (sporadycznie), objętość oraz informacje o materiałach ilustracyjnych. Jeśli w publikacji nie było tytułu, to wówczas tworzył tytuł sfigowany. Starał się też ustalać brakujące składniki adresu wydawniczego, jeśli nie występowały one w tytułaturze. Jeżeli to się nie powiodło, podawał stosowane w praktyce bibliograficznej skróty: „[b. m. i d.]”, „[b. r.]”, „[b. m. i r.]”.

Opisując rozprawy z dzieła zbiorowego, po ich tytule i podtytule zamieszczał z reguły przymek „W:”, a po nim przytaczał cytata wydawniczą, złożoną z tytułu pracy zbiorowej, numeru tomu (jeśli była częścią dzieła wielotomowego), miejsca i roku wydania oraz objętości opisywanej publikacji.

Podobną strukturę ma opis artykułów z czasopism oraz prasy. W nim także po tytule i podtytule artykułu umieszczał cytata wydawniczą, z tą jednak różnicą, że składa się ona z tytułu czasopisma (w pełnym brzmieniu, w skrócie lub formie akronimu), rocznika/tomu, roku wydania, numeru/zeszytu oraz stron artykułu (sporadycznie brakuje ich przy artykułach prasowych). W opisie artykułów i rozpraw podawał także wiadomości o ilustracjach i streszczeniach obcojęzycznych.

Opisy recenzji różnią się między sobą w zależności od tego, czy zostały napisane przez danego badacza, czy dotyczą jego publikacji. Pierwszym bibliograf nadał postać opisu zasadniczego pełnego. Rozpoczął go skrótem „Rec.:”, po którym podawał w jednym ciągu szczegółowy opis recenzowanej pracy oraz cytata wydawniczą czasopisma zawierającego recenzję.

Opis recenzji odnoszących się do prac historyka ma formę skróconą. Znajduje się on bezpośrednio pod dziełem recenzowanym. Jego zapis także poprzedza skrót „Rec.:”, a po nim występuje nazwa recenzenta (nazwisko i imię, pseudonim lub kryptonim, jeśli nie zostały rozwiązane), ewentualny tytuł recenzji oraz cytata wydawnicza według wzorca przyjętego w opisie artykułów z czasopism.

W formie skróconej J. Sawicki opisywał również odbitki i nadbitki z czasopism oraz z prac zbiorowych. Nie tworzył dla nich odrębnych pozycji, lecz umieszczał je w jednym ciągu z opisem wydawnictw, z których one pochodziły. Ich opis sprostawał do określenia formy wydawniczej, podawanej z reguły w skrócie „odb.”, „nadb.”, miejsca i roku wydania oraz objętości.

Troszcząc się o odpowiednią wartość informacyjną bibliografii, opis rejestacyjny dopełniał w miarę potrzeby stosownymi adnotacjami księgoznawczymi i treściowymi. Za pomocą pierwszych charakteryzował z reguły cechy formalne rejestrowanych dokumentów. Informował o autorstwie „[pod pseud. Jan Bróg]”, „[pod cyfrą S.]”, „[z Adamem Wolffem]”, „[bezimiennie]”, różniących się wersjach tytułu, adresie wydawniczym, serii, języku publikacji „[Tekst w jęz. polsk. i franc.]”, postaci wydawniczej „[w formie artykułu]”, gatunku piśmienniczym „[Nekrolog]”, „[Streszczenie]”, „[Autoreferat]”, „[Trzy felietony]”, technice wykonania publikacji „[Skrypt litografowany]”, „[Maszynopis powielany]” oraz sposobie rozpowszechniania dokumentu „[Odczyt przez radio]”. Pokazywał także znaczenie społeczne publikacji. Spośród adnotacji treściowych bibliograf stosował

wyłącznie wyjaśniające. Służyły one do precyzyjnego objaśniania niejasnych bądź przenośnych tytułów. Lokalizacja adnotacji różni się w zależności od ich rodzaju. Adnotacje księgoznawcze podawane są w jednym ciągu z pozostałymi elementami opisu. Adnotacje wyjaśniające występują bezpośrednio po tytule lub na końcu opisu. Są one ujęte w nawias prostokątny, stąd ich rozpoznanie nie sprawia kłopotów.

Opisy bibliograficzne stworzone przez J. Sawickiego, choć różnią się w szczegółach, na ogół dobrze spełniają swoje zadanie. Pozwalają na bezproblemową identyfikację piśmiennictwa zestawionego w bibliografiach osobowych, a dzięki adnotacjom umożliwiają także zdobycie dodatkowych informacji o dokumentach.

We wszystkich badanych bibliografiach w częściach podmiotowych autor zastosował układ chronologiczny w zrębie głównym. Poszczególne prace ułożył według wyróżnionych graficznie tłustym drukiem dat ich wydania. Znajdują się one nad opisem i pełnią funkcję nagłówków. Takie rozwiązanie jest bardzo korzystne dla czytelnika, bo ułatwia posługiwanie się bibliografią.

Również zdecydowaną większość części przedmiotowych wyposażył w układ chronologiczny, chociaż nie wprowadził tutaj nagłówków. Wyjątkiem jest bibliografia ks. J. Fijałka, w której publikacje odnoszące się do tego historyka zostały uporządkowane według form wydawniczych i piśmienniczych, a w ich obrębie chronologicznie.

Wprowadzony przez J. Sawickiego układ chronologiczny w zrębie głównym jest niewątpliwie optymalny dla bibliografii osobowych. Pokazuje bowiem nie tylko dorobek wydawniczy danej osoby, ale też rozwój piśmiennictwa, jego narastanie i natężenie w kolejnych latach czy okresach. Ujawnia także zmienność zainteresowań badawczych oraz informuje o popularności publikacji.

W ramach dat wydania bibliograf uporządkował piśmiennictwo według form wydawniczych i piśmienniczych. Na początku danego roku podawał przeważnie druki samoistne zwarte, następnie artykuły z czasopism i rozprawy z dzieł zbiorowych, a w dalszej kolejności wymieniał hasła słownikowe i encyklopedyczne, recenzje, głosy w dyskusjach, przedmowy, aczkolwiek ich kolejność bywa różna w poszczególnych spisach.

Aby podnieść funkcjonalność bibliografii, J. Sawicki wprowadził odsyłacze numerowe. Łączył nimi wznowienia poszczególnych publikacji, wykazywane pod różnymi datami wydania. Wykorzystywał je także do wiązania przedruków dzieł oraz artykułów wieloczęściowych.

Omawiane bibliografie osobowe nie mają indeksów i większości innych typowych materiałów informacyjno-pomocniczych. W poszczególnych spisach autor zamieścił jedynie krótkie wprowadzenia, a w bibliografii H.F. Schmida także wykaz tytułów czasopism i ich skrótów. Jest on jak najbardziej zasadny i pożądany w tym zestawieniu, bo wszystkie tytuły czasopism występujące w opisach bibliograficznych mają formę akronimów. Pominięcie aparatu informacyjno-pomocniczego z pewnością nie podnosi sprawności użytkowej bibliografii. Pewnym usprawiedliwieniem tego stanu może być fakt, że bibliografie ukazały się w formie niesamoistnej. Drukowano je na łamach czasopism, w pracach zbiorowych bądź jako dopełnienie wznowianych dzieł historyków. W tego rodzaju wydawnictwach

z reguły rezygnuje się z zamieszczania pomocniczych materiałów informacyjnych ze względu na ograniczoną objętość tych publikacji.

W trakcie prac nad bibliografiami osobowymi J. Sawicki podjął kolejne niezmienne ważne i ambitne przedsięwzięcie bibliograficzne. Od 1954 roku zaczął publikować w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym” *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej*. Spis ten zrodził się w okresie, kiedy inny wybitny historyk prawa i zarazem bibliograf Karol Koranyi opracowywał i ogłaszał kolejne tomy międzynarodowej bibliografii historycznoprawnej oraz planował przygotować *Polską bibliografię prawniczą*²⁵. Podobnie jak J. Sawicki, K. Koranyi przywiązywał szczególną wagę do bibliografii jako podstawy pracy badawczej. Wydaje się, że zamiłowania bibliograficzne obu uczonych oraz ich bezpośrednie kontakty, choćby podczas spotkań w Instytucie Historii Prawa UW²⁶, miały wpływ na powstanie *Materiałów*. Niewątpliwie sprzyjającą okolicznością do stworzenia omawianej bibliografii było pojawienie się w 1948 roku „Czasopisma Prawno-Historycznego”, które od początku istnienia dbało o rzetelną informację naukową, sukcesywnie rozbudowywało część sprawozdawczą i kronikę oraz – co warto podkreślić – publikowało bibliografie, m.in. osobowe. Od tomu szóstego w periodyku udostępniono łamy bibliografii historycznoprawnej²⁷.

Edycję bibliografii J. Sawicki rozpoczął spisem retrospektywnym za dziesięciolecie 1944-1953²⁸, a następnie, rozpoczynając od zestawienia za rok 1954, ogłaszał ją systematycznie w postaci rocznych spisów bieżących. Łącznie spod jego ręki wyszły 23 tomy tegoż zestawienia, ostatnie za rok 1977 opracował wspólnie z Hubertem Izdebskim²⁹.

Dolną granicę zasięgu chronologicznego pierwszego spisu wyznaczała data ogłoszenia Manifestu PKWN, czyli 22 lipca 1944 roku, górną zaś dzień 31 grudnia 1953 roku, na którym spis został zamknięty. W zestawieniach bieżących o kwalifikacji publikacji do danego rocznika decydował z reguły rok rzeczywistego jej pojawienia się w obiegu, a nie data wydania widniejąca na stronie tytułowej. Warto dodać, że w trosce o kompletność spisu włączono do poszczególnych bieżących zestawień publikacje pominięte we wcześniejszych wykazach najczęściej z powodu trudności w dotarciu do zagranicznych wydawnictw ciągłych.

²⁵ K. Koranyi, *Bibliografia historyczno-prawna za lata 1926-1936*, t. 1-2, Lwów 1938-1939; K. Koranyi, J. Koranyiowa, *Bibliografia historyczno-prawna za lata 1937-1947*, t. 1-2, Toruń 1953-1959; zob. też Zabłocka, *O pracach bibliograficznych Karola Koranyiego*, s. 68-72; J. Bardach, *Ze wspomnień o Karolu Koranyim*, w: *Karol Koranyi (1897-1964). Studia w stulecie urodzin*, red. M. Szprenglewska, Toruń 1998, s. 76.

²⁶ K. Koranyi w latach 1949-1964 kierował Zakładem Powszechnej Historii Państwa i Prawa, a w okresie 1952-1955 był dyrektorem Instytutu Historii Prawa UW. Zob. Z. Witkowski, *Karol Koranyi (1897-1964), historyk państwa i prawa, profesor i rektor UMK*, w: *Toruńscy twórcy nauki i kultury (1945-1985)*, red. M. Biskup, A. Giziński, Warszawa 1989, s. 149.

²⁷ Zapowiedź wydawania tej bibliografii zasygnalizowano w 1953 roku. Zob. *Od redakcji*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 5 (1953), s. 9.

²⁸ J. Sawicki, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za lata 1944-1953*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 6 (1954) z. 2, s. 445-519.

²⁹ J. Sawicki, H. Izdebski, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1977*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 31 (1979) z. 1, s. 253-344.

Gromadzenie materiału autor opierał na dwóch zasadniczych członach polskiej bieżącej bibliografii narodowej, tj. „Przewodniku Bibliograficznym” i „Bibliografii Zawartości Czasopism”. Posiłkował się także bieżącą „Bibliografią Historii Polskiej”. Swoich poszukiwań nie zawężał jednak wyłącznie do tych źródeł. Z właściwą sobie dociekliwością i skrupulatnością przeprowadzał kwerendy w czasopismach, głównie zagranicznych, a od początku lat 70., kiedy „Bibliografia Zawartości Czasopism” zaczęła stosować ostrzejszą selekcję w rejestracji artykułów, wertował także periodyki krajowe. Materiał pozyskiwał również poprzez swoich kolegów i znajomych, którzy nadsyłali mu odbitki swoich prac drukowanych na łamach rozmaitych periodyków, przede wszystkim zagranicznych, trudno dostępnych w Polsce. Dzięki tak rozległym kwerendom źródłowym J. Sawickiemu udało się zgromadzić szereg publikacji nieznanych innym polskim bibliografiom oraz nadać *Materiałom* wysoki stopień kompletności w ramach przyjętych kryteriów doboru materiału.

Swoim zakresem bibliografia obejmowała publikacje dotyczące szeroko rozumianej historii państwa i prawa. Rejestrowała piśmiennictwo poświęcone m.in. dziejom doktryn prawnych, historii ustroju społeczno-politycznego, administracji, sądownictwa oraz poszczególnych dziedzin prawa. Pomijała natomiast prace z pokrewnych dyscyplin humanistycznych, takich jak historia i archeologia.

Zadaniem bibliografii było eksponowanie dorobku polskiej nauki historyczno-prawnej. Stąd zasady doboru materiału bibliograf oparł na dwóch zasadniczych kryteriach – autorskim i rzeczowym. W zestawieniu zarejestrował prace autorów polskich bez względu na język publikacji i miejsce ich opublikowania, w tym też polskie recenzje pozycji zagranicznych. Uwzględniał również prace autorów obcych dotyczące w całości lub w znacznej części historii państwa i prawa ziem polskich oraz obszarów historycznie z Polską związanych, niezależnie od miejsca wydania i języka publikacji.

Bibliografia miała zatem nieograniczony zasięg autorski, terytorialny, językowy oraz wydawniczo-formalny. Rejestrowała druki krajowe i polonika zagraniczne. Dokumentowała wydawnictwa samoistne zwarte (książki, odbitki, nadbitki) i ciągłe (czasopisma, wydawnictwa seryjne), artykuły ze specjalistycznych czasopism naukowych – historycznych i prawniczych oraz rozprawy z prac zbiorowych. Rejestrowała źródła i opracowania ogłoszone w postaci prac drukowanych i powielanych. Uwzględniała podręczniki, skrypty, księgi pamiątkowe, materiały konferencyjne, bibliografie, recenzje, polemiki, tłumaczenia, hasła słownikowe, sprawozdania, streszczenia i nekrologii. Notowała także opublikowane prace magisterskie i doktorskie.

Zmuszony koniecznością ograniczenia objętości bibliografii ze względu na szczupłość miejsca, jakim dysponował w czasopiśmie, J. Sawicki zastosował selekcję formalną i merytoryczną³⁰. Eliminował prace autorów obcych ogłoszone w Polsce w różnych językach, jeśli nie były poświęcone historii państwa i prawa polskiego. Pomijał fragmenty bibliograficzne oraz czasopisma naukowe o charakterze ogólnym, jak też periodyki z dziedzin pokrewnych. Nie uwzględniał również

³⁰ Sawicki, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za lata 1944-1953*, s. 446.

prasy, a z czasopism popularnonaukowych wybierał tylko najważniejsze pozycje. Przeprowadzona selekcja była jak najbardziej słusznym i trafnym rozwiązaniem. Dzięki niej zostały wyłączone ze spisu prace o małym znaczeniu, co pozytywnie wpłynęło na wartość informacyjną całego zestawienia.

W *Materialach*, podobnie jak w bibliografiach osobowych, część opisów przejmował J. Sawicki z innych źródeł bibliograficznych, aczkolwiek – co warto podkreślić – zdecydowaną większość tworzył z autopsji. Stosował opis rejestracyjny pełny, skrócony i adnotowany. Formę opisu w bibliografii historycznoprawnej wzorował na przepisach określonych w polskiej normie PN N-01152 i przez cały czas, rozpoczynając od zestawienia za rok 1954, konsekwentnie jej przestrzegał. Było to bardzo wygodne i praktyczne dla czytelników, bo stały schemat zapisu ułatwiał posługiwanie się bibliografią.

Poszczególne elementy opisu przytaczał na ogół w języku oryginalnym. Jedynie druki wydane w językach niełacińskich poddawał transliteracji.

Struktura opisu rejestracyjnego pełnego w niewielkim tylko stopniu odbiega od modelu stosowanego w bibliografiach osobowych. Hasło rozpoczynające opis prac autorskich różni się jedynie tym, że zawsze jest złożone wersalikami. Bibliograf starał się również zamieszczać rozwiązane pseudonimy i kryptonimy autora. W opisie druków samoistnych zwartych oznaczenie wydania określone jest cyfrą arabską, często występuje format umiejscowiony przed objętością publikacji, a tytuł serii wydawniczej razem z jej numeracją są zlokalizowane na końcu opisu. Z kolei w opisie artykułów z czasopism J. Sawicki wprowadził skróty tytułów czasopism, dostosowując je do odpowiednich wytycznych normalizacyjnych. Schemat opisu rozpraw z dzieł zbiorowych nie uległ w zasadzie zmianie w porównaniu z bibliografiami osobowymi. Jedyną zmianą jest to, że przed tytułem rozprawy znajduje się nazwa jej autora.

Pewne modyfikacje nastąpiły natomiast w opisie recenzji. Poprzedza je przeważnie skrócony opis dzieła recenzowanego. Po nim następuje opis recenzji, rozpoczynający się skrótem „Rec.:”. Dalej znajduje się nazwa recenzenta, wyróżniona graficznie wersalikami lub przez spacje (zależy to od rocznika bibliografii), tytuł recenzji (jeśli istnieje), tytuł czasopisma, jego numeracja oraz strony zajmowane przez recenzję. Jeżeli dzieło doczekało się wielu recenzji, to ich opisy nie są odrębnymi jednostkami, lecz tworzą pozycję zbiorową.

Umiejscowienie recenzji bywa dwojakie. Występują one albo poniżej opisu pracy recenzowanej i wtedy są z reguły złożone mniejszym stopniem czcionki, co ułatwia percepcję bibliografii, albo znajdują się bezpośrednio po opisie ocenianej publikacji i wówczas nie są w żaden sposób graficznie wyróżnione.

Oprócz adnotacji księgoznawczych i wyjaśniających w bibliografii historycznoprawnej J. Sawicki wprowadził także adnotacje zawartościowe. Wykazują one zawartość prac zbiorowych oraz materiałów konferencyjnych i tym samym, podobnie jak opisy recenzji, stanowią pozycje zbiorowe. Adnotacje zawartościowe są poprzedzone z reguły typowymi dla praktyki bibliograficznej określeniami: „Zawiera m.in.:” lub „Z treści:”, czasem skrót „M.in.:”. Pewnym mankamentem omawianych adnotacji, zwłaszcza w początkowych rocznikach bibliografii, był brak jakiegokolwiek ich wyróżnienia graficznego i oddzielenia od opisu zasadni-

czego. Były one traktowane jako dalszy składnik opisu, co znacząco utrudniało ich rozpoznanie. Z czasem autor poprawił to rozwiązanie i regularnie podawał adnotacje z wcięciem akapitowym pod opisem rejestracyjnym. Dzięki tej modyfikacji znacząco poprawiła się przejrzystość i czytelność bibliografii.

Do porządkowania piśmiennictwa w zrubie głównym autor zastosował układ działowy. Jego strukturę wzorował w dużym stopniu na konstrukcji retrospektywnej *Bibliografii historyczno-prawnej* Karola Koranyiego³¹. Cały materiał podzielił na 17 działów. Są to kolejno: I. Źródła; II. Historia i krytyka źródeł; III. Wydawnictwa pomocnicze; IV. Zagadnienia metodologiczne; V. Literatura prawnicza i jej dzieje; VI. Historia doktryn prawnych i programów społeczno-ustrojowych; VII. Ustrój społeczny; VIII. Ustrój polityczny i administracyjny; IX. Kościoły i wyznania; X. Organizacja sądownictwa i proces; XI. Prawo cywilne; XII. Prawo karne; XIII. Prawo handlowe i morskie; XIV. Prawo narodów i stosunki międzynarodowe; XV. Prawo przemysłowe i górnicze; XVI. Prawne regulowanie stosunków pracy i prawo pracy; XVII. Ogólne. Działy ósmy i siedemnasty rozbudował, tworząc poddziały pierwszego rzędu.

Wewnątrz poszczególnych działów i poddziałów publikacje zostały uszeregowane według chronologii przedmiotowej wzorowanej na periodyzacji bieżącej „Bibliografii Historii Polskiej” Jana Baumgarta. Na początku zgrupowano piśmiennictwo o charakterze ogólnym, a następnie znalazły się publikacje dotyczące odpowiednio: epoki niewolniczej, feudalnej, rozkładu feudalizmu oraz epoki kapitalistycznej. W ich obrębie dominuje układ alfabetyczny. Wyjątek stanowią prace odnoszące się do badaczy dziejów prawa. Są one uporządkowane przedmiotowo według stojących na czele opisu, wyróżnionych przez spacje, nazwisk historyków, których dotyczą publikacje. Dla lepszej orientacji w rejestrowanym piśmiennictwie kolejne okresy zostały oddzielone poziomymi kreskami.

Przyjęty sposób porządkowania materiału w zrubie głównym, jak też w szeregowaniu wewnętrznym, konsekwentnie realizowany we wszystkich zestawieniach autorstwa J. Sawickiego, dobrze się sprawdził w bibliografii historycznoprawnej. Pozwalał odbiorcom, zwłaszcza tym, którzy interesowali się konkretnymi zagadnieniami z zakresu dziejów prawa, na sprawne dotarcie do potrzebnych informacji. Warto dodać, że po zmianie autora bibliografii zasadnicza struktura układu nie uległa istotnym przekształceniom³², co świadczy o trafnym wyborze układu dokonany przez J. Sawickiego.

W wyniku wprowadzenia układu działowego zaistniała potrzeba łączenia prac kwalifikujących się do różnych działów lub poddziałów za pomocą odsyłaczy bądź opisów wielokrotnych. Jakub Sawicki wybrał drugie rozwiązanie. Począwszy od spisu za rok 1954, wyposażył bibliografię w opisy wielokrotne³³. Mają one formę

³¹ Zabłocka, *O pracach bibliograficznych Karola Koranyiego*, s. 71; Izdebski, *Prace bibliograficzne Jakuba Sawickiego*, s. 269.

³² Izdebski, *Prace bibliograficzne Jakuba Sawickiego*, s. 271.

³³ W zestawieniu retrospektywnym autor nie zastosował odsyłaczy ani opisów wielokrotnych z powodu niedostatecznej ilości miejsca zarezerwowanego dla *Materiałów* w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym”. Zob. Sawicki, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za lata 1944-1953*, s. 446.

zapisu skróconego. Składają się z nazwy autora, tytułu publikacji, przytaczanego w skrócie, oraz numeru pozycji, kierującego do miejsca opisu zasadniczego.

Dla ułatwienia poszukiwań bibliografia została zaopatrzona w *Indeks nazwisk*, będący w rzeczywistości indeksem osobowym. Wykazuje on w porządku alfabetycznym, obok autorów, nazwy wszystkich współtwórców (współautorów, wydawców, redaktorów, tłumaczy), recenzentów oraz osób, których dotyczą opisywane publikacje. Uwzględnia także tytuły wydawnictw ciągłych, prac anonimowych i zbiorowych. Posługiwanie się indeksem ułatwia stosowne wyróżnienie wskaźników cyfrowych, odpowiadających poszczególnym kategoriom twórców publikacji.

Spośród innych materiałów informacyjno-pomocniczych wszystkie zestawienia mają niewielkie objętościowo wprowadzenia metodyczne oraz wykazy działów, które kierują do określonych pozycji. Nazwy działów są podane, rozpoczynając od spisu za rok 1958, w języku polskim i niemieckim, co znacznie poszerzyło krąg odbiorców bibliografii. Ponadto znajdują się rejestry wcześniejszych roczników bibliografii wraz z ich lokalizacją w odpowiednim tomie „Czasopisma Prawno-Historycznego”. W bibliografii nie ma wprawdzie wykazu tytułów czasopism i ich skrótów, ale jego brak nie obniża zbytnio wartości informacyjnej zestawienia, bo tytuły czasopism można na ogół bez większych problemów rozpoznać.

Spisy pomocnicze znajdujące się w bibliografii historycznoprawnej odpowiednio spełniają swoje zadanie. Pomagają czytelnikowi w sprawnym dotarciu do poszukiwanych informacji.

Niezwykła pracowitość i wyjątkowe zaangażowanie J. Sawickiego w gromadzenie i opracowanie materiałów do poszczególnych roczników sprawiły, że bibliografia historycznoprawna wyróżniała się na tle innych bibliografii, i to zarówno krajowych, jak i zagranicznych, szybkością przygotowania i regularnością ukazywania się. Dzięki temu zyskała wierne grono odbiorców oraz stała się wartościowym informatorem nie tylko dla historyków państwa i prawa, ale też innych badaczy, w tym historyków *sensu stricto*, którzy nie mogąc doczekać się swojej bieżącej „Bibliografii Historii Polskiej”, wydawanej zwykle z pewnym opóźnieniem, korzystali z *Materiałów* jako najbardziej aktualnego źródła informacji³⁴.

Ukoronowaniem działalności bibliograficznej J. Sawickiego była niewątpliwie *Bibliographia synodorum particularium*. Myśl jej przygotowania pojawiła się u niego pod koniec lat 30. XX wieku, kiedy zaczął prowadzić badania nad dziejami polskich synodów partykularnych i ich działalnością ustawodawczą. Dostrzegł wówczas brak odpowiedniego źródła informacji, służącego pomocą przy pozyskiwaniu potrzebnego piśmiennictwa. Stąd okazjonalnie zaczął zbierać materiał bibliograficzny³⁵. O potrzebie opracowania takiego zestawienia przekonał się jeszcze bardziej po 1956 roku, kiedy nauka polska, po okresie izolacji w latach stalinowskich, nawiązała łączność z nauką światową. W trakcie swoich licznych wyjazdów zagranicznych zorientował się, jak bardzo rozwinęły się badania na świecie w zakresie historii synodów partykularnych i ich ustawodawstwa. Pod wpływem kontaktów z przedstawicielami zachodnioeuropejskiej nauki i bezpośred-

³⁴ Izdebski, *Prace bibliograficzne Jakuba Sawickiego*, s. 270.

³⁵ J. Sawicki, *Bibliographia synodorum particularium. (Sprawozdanie)*, „Prawo Kanoniczne”, 9 (1966) nr 3/4, s. 401.

niej zachęty ze strony dyrektora Instytutu Średniowiecznego Prawa Kościelnego w Yale University Stefana Kuttnera, zajmującego się redakcją monumentalnej edycji źródeł prawa kanonicznego³⁶, J. Sawicki przystąpił do intensywnego zbierania materiałów do przyszłej bibliografii. Dodatkowym impulsem, ożywiającym prowadzone prace, było wzrastające zapotrzebowanie naukowe na tego typu spis, co związane było z rozwojem badań nad problematyką synodalną, spotęgowanych m.in. przygotowaniem do Soboru Watykańskiego II³⁷, który odbył się w latach 1962-1965.

W rezultacie podjętego wysiłku powstała pomnikowa, ogólnościowa *Bibliographia synodorum particularium*, wydana w Watykanie w 1967 roku przez Kongregację Seminariów i Studiów Uniwersyteckich. Ukazała się ona w ramach serii Monumenta Iuris Canonici. Series C: Subsidia, Vol. 2, redagowanej przez S. Kuttnera, ogłaszanej przez Institute of Medieval Canon Law na Yale University w New Haven w Stanach Zjednoczonych. Przygotowaną pracę J. Sawicki zadedykował pamięci swojego mistrza – prof. W. Abrahama, który zainspirował go problematyką synodalną.

Opublikowana *Bibliographia* spotkała się z żywym zainteresowaniem i podziwem specjalistów na całym świecie. Publikacja doczekała się aż osiemnastu pozytywnych recenzji, ogłoszonych nie tylko na łamach polskich periodyków, ale też opublikowanych w licznych prestiżowych czasopismach specjalistycznych w Europie i Ameryce³⁸. Recenzenci wskazywali jednomyślnie na pionierski i zarazem modelowy charakter spisu oraz podkreślali ogromny wkład pracy bibliografa w przygotowanie całego zestawienia. Warto w tym miejscu przytoczyć choćby dwie opinie recenzentów. Jeden z nich stwierdził, że publikacja „Stanowi (...) pierwszą i jedyną w literaturze światowej próbę opracowania bibliografii synodów o podobnie szerokim, nieograniczonym zasięgu terytorialnym i chronologicznym”³⁹, drugi zaś uznał, iż „Bibliografia prof. Sawickiego jest przygotowana wzorowo”⁴⁰. Zainicjowane dzieło autor dopełniał sukcesywnie, wydając w latach 1968-1976 pięć kolejnych suplementów⁴¹. Przygotowane wydawnictwo przyniosło twórcy powszechne uznanie na forum międzynarodowym.

³⁶ M. Sczaniecki, *Czterdziestolecie pracy naukowej profesora dra Jakuba Sawickiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 20 (1968) z. 2, s. 200-201.

³⁷ Sawicki, *Bibliographia synodorum particularium*, s. 402.

³⁸ Pełną listę recenzji zob. Pasternak, *Szkic biograficzny*, s. 216-217.

³⁹ J. Szymański, (rec.) *Sawicki Jakub, Bibliographia synodorum particularium, E Civitate Vaticana 1967*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 20 (1968) z. 2, s. 163.

⁴⁰ J.R. Bar, (rec.) *Sawicki Jakub, Bibliographia synodorum particularium, E Civitate Vaticana 1967*, „Prawo Kanoniczne”, 11 (1968) nr 3/4, s. 316.

⁴¹ J. Sawicki, *Supplementum ad Bibliographiam synodorum particularium*, „Traditio. Studies in Ancient and Medieval History Thought, and Religion”, 24 (1968) s. 508-511; tenże, *Supplementum secundum ad Bibliographiam synodorum particularium*, „Traditio. Studies in Ancient and Medieval History Thought, and Religion”, 26 (1970) s. 470-478; tenże, *Supplementum tertium ad Bibliographiam synodorum particularium*, „Bulletin of Medieval Canon Law. New Series”, 2 (1972) s. 91-100; tenże, *Supplementum Quartum ad Bibliographiam synodorum particularium*, „Bulletin of Medieval Canon Law. New Series”, 4 (1974) s. 87-92; tenże, *Supplementum quintum ad Biblio-*

Bibliographia została zbudowana na bardzo solidnym fundamencie źródłowym. W toku gromadzenia materiału J. Sawicki wykorzystał niezmiernie szeroką gamę różnorodnych źródeł krajowych i zagranicznych. Sięgnął do podręczników historii źródeł prawa kanonicznego oraz wydawnictw encyklopedycznych. Przewertował wielotomowe opracowania i wydawnictwa seryjne. Zapoznał się z szeregiem bibliografii ogólnych narodowych i specjalnych, łącznie z wykazami druków pochodzących z XV i XVI stulecia. Spenetrował również wszystkie księgozbiory krajowe, na czele z warszawskimi, krakowskimi i wrocławskimi. Dzięki subwencji udzielonej przez Institute of Research and Study in Medieval Canon Law w Waszyngtonie przeprowadził w latach 1963-1964 kwerendy w wielu bibliotekach Austrii, Szwajcarii, Włoch, Francji i Niemiec⁴². Zagraniczne poszukiwania okazały się bardzo owocne. W ich efekcie liczba pozycji zwiększyła się ponad dwukrotnie – z 1400 do ok. 3000⁴³. W realizacji całego przedsięwzięcia J. Sawicki uzyskał także pomoc i wsparcie ze strony zagranicznych kolegów i przyjaciół. Pomagali oni w sprawdzaniu i uzupełnianiu opisów, wykorzystując w tym celu dostępne im księgozbiory, do których autor z różnych przyczyn nie mógł dotrzeć. Poprzez tak szerokie poszukiwania J. Sawicki nadał swojemu dziełu wysoki stopień kompletności. Zgromadził 3403 numerowane pozycje bibliograficzne, aczkolwiek w rzeczywistości ich liczba jest znacznie większa, bo wiele z nich oznakował dodatkowo, obok powtarzającej się numeracji, kolejnymi literami alfabetu. Według tej samej zasady numerował także prace zarejestrowane w dodatku *Addenda et corrigenda*. Zdaniem jednego z recenzentów w sumie wykaz liczy blisko 3600 opisów⁴⁴.

Jak wskazuje sam tytuł, *Bibliographia synodorum particularium* ma ograniczony zakres. Uwzględnia zbiory statutów, edycje krytyczne tekstów statutów oraz opracowania odnoszące się do synodów partykularnych i ich ustawodawstwa. Oprócz materiałów dotyczących synodów Kościoła rzymskokatolickiego, rejestruje także prace poświęcone innym Kościołom i wyznaniom chrześcijańskim oraz religiom niechrześcijańskim, w tym m.in. buddyzmowi i judaizmowi.

Omawiane zestawienie jest bibliografią retrospektywną. W zrębie głównym dokumentuje prace od czasów najdawniejszych po rok 1965. W dodatku zaś znajdują się także publikacje wydane w 1966 roku, co dowodzi, że autor nie zamknął górnej granicy zasięgu chronologicznego. Chcąc dać czytelnikom jak najpełniejszy spis, wykazał również najnowsze prace na temat synodów.

Wśród zgromadzonego piśmiennictwa znajdują się prace wydane na całym świecie, niezależnie od języka publikacji i narodowości autorów. Bibliografia zestawia wydawnictwa samoistne zwarte, artykuły z czasopism, rozprawy z dzieł zbiorowych oraz fragmenty bibliograficzne z reguły w postaci rozdziałów o ustawodawstwie synodalnym. Uwzględnia źródła (teksty i uchwały synodów partykularnych) i ich

graphiam synodorum particularium, „Bulletin of Medieval Canon Law. New Series”, 6 (1976) s. 95-100.

⁴² Szczegółowe omówienie podstawy źródłowej zob. J. Sawicki, *Bibliographia synodorum particularium*, E Civitate Vaticana 1967, s. X-XII i XIV-XV.

⁴³ Tamże, s. X.

⁴⁴ W.M. Bartel, (rec.) Sawicki Jakub, *Bibliographia synodorum particularium*, E Civitate Vaticana 1967, „Nasza Przyszłość”, 33 (1970) s. 255.

krytyczne opracowania drukowane oraz starodruki. Rejestruje prace naukowe, popularnonaukowe, monografie, hasła słownikowe i encyklopedyczne oraz recenzje, ale tylko te, które były wydane w formie druków samoistnych zwartych.

Obfitość materiałów poświęconych synodom, rozproszonych z reguły po rozmaitych wydawnictwach zagranicznych, sprawiła, że autor był zmuszony zastosować selekcję w doborze publikacji. Z bibliografii wyłączył piśmiennictwo dotyczące synodów ekumenicznych oraz uchwały tych synodów. Selekcją objął publikacje z zakresu prawa kanonicznego. Pomiął wszystkie podręczniki i ogólne systemy prawa kanonicznego zawierające rozdziały poświęcone synodom. Spośród źródeł prawa kanonicznego do bibliografii włączył jedynie najważniejsze dzieła wyposażone w bogatą literaturę przedmiotu, pozostałe zaś wyeliminował. Nie rejestrował publikacji synodów prowincjonalnych i diecezjalnych ogłoszonych w postaci pojedynczych samoistnych tekstów. Nie uwzględnił również ogólnych historii Kościoła, prowincji i diecezji oraz ogólnych opracowań historycznych. Spośród licznych recenzji i polemik zestawiał jedynie te, które były wydane w formie druków samoistnych, a także poświęcone pracy Ernesta Babuta *Le concile de Turin*⁴⁵. Przeprowadzona selekcja nie wpłynęła ujemnie na wartość informacyjną bibliografii. Wręcz przeciwnie, pozwoliła wybrać z gąszczy źródeł i opracowań pozycje najbardziej wartościowe i przydatne znawcom oraz badaczom zainteresowanym problematyką synodalną.

Naczelną zasadą, którą kierował się J. Sawicki przy tworzeniu opisów, była prymarność. Dbał o to, aby jak największą liczbę rejestrowanych publikacji sprawdzić z autopsji. W przypadku, gdy nie mógł z przyczyn obiektywnych osobiście zweryfikować części prac, wprowadzał opisy pochodne, oznaczając je zgodnie z praktyką bibliograficzną asterykiem. W całym zestawieniu stanowią one jednak niewielki odsetek. Niektórzy recenzenci kwestionowali potrzebę stosowania autopsji w przygotowywaniu opisów bibliograficznych⁴⁶. Trzeba jednak stwierdzić, że był to jak najbardziej trafny i zasadny zabieg. Dzięki niemu autorowi udało się ustalić poszczególne elementy opisów oraz skorygować błędy w zapisach figurujące w innych bibliografiach. Wszystko to pozwoliło nadać zdecydowanej większości opisów jednolitą strukturę.

Podobnie jak w bibliografiach osobowych przedmiotowych oraz w bibliografii historycznoprawnej opis druków autorskich J. Sawicki rozpoczynał hasłem. Funkcję tę pełni, wyróżnione tłustym drukiem, nazwisko i przeważnie pełne imię autora publikacji, niekiedy uzupełnione informacją o wykonywanym przez niego zawodzie bądź piastowanym stanowisku. Jeśli nazwa autora była elementem tytułu pracy, to w hasło jest ona ujęta w nawias prostokątny. Analogicznie oznaczone zostało zidentyfikowane autorstwo druków anonimowych oraz ustalone imiona twórców dzieł.

Opisując kilka publikacji tego samego autora występujących bezpośrednio po sobie, bibliograf opatrywał hasłem tylko pierwszą pozycję, a w kolejnych zastępował

⁴⁵ Sawicki, *Bibliographia synodorum particularium*, E Civitate Vaticana, s. XI.

⁴⁶ Szymański, (rec.) *Sawicki Jakub*, s. 164.

je poziomą kreską. Rozwiązanie to w żaden sposób nie obniżyło funkcjonalności bibliografii, a wręcz przeciwnie, sprawiło, że opisy stały się łatwiejsze w percepcji.

Opis prac anonimowych oraz zbiorowych zaczyna się od ich tytułów. Rolę hasła pełni tutaj z reguły, zaznaczony tłustą czcionką, pierwszy wyraz tytułu.

Po hasle osobowym w opisie wszystkich rejestrowanych typów publikacji występuje tytuł i dodatki do tytułu. Są one przytaczane w pełnym brzmieniu, najczęściej w języku oryginalnym. Wyjątek stanowią tytuły prac w językach niełacińskich, które zostały poddane transkrypcji. Chcąc nadać bibliografii jak najszerszy zasięg oddziaływania, autor konsekwentnie podawał po tytułach oryginalnych, wyrażonych w językach mniej znanych (m.in. w języku polskim), ich tłumaczenia na jeden z trzech języków bardziej rozpoznawalnych: łaciński, francuski lub niemiecki. Przekłady ujmował w nawias prostokątny.

W opisie rejestracyjnym druków zwartych bezpośrednio po tytule znajduje się adres wydawniczy, składający się z miejsca wydania, nazwy drukarza lub wydawcy oraz daty wydania, przytaczanej w formie przejętej z tytulatury. Jeśli datę wydania określały cyfry łacińskie, to autor podawał ją także cyframi arabskimi, ujętymi w nawias okrągły. Dalej zamieszczał format, objętość, uwzględniającą strony liczbowane i nieliczbowane, oraz informacje o ilustracjach.

Z kolei w opisie artykułów z czasopism za tytułem tekstu widnieje tytuł czasopisma (w skrócie lub w postaci akronimu), numeracja periodyku (numer rocznika, tomu, woluminu, rok wydania, numer zeszytu) oraz stronicie zajmowane przez artykuł.

Opisując rozprawy z dzieł zbiorowych, po tytule rozprawy bibliograf umieszczał najpierw przyimek „In:”, a po nim podawał kolejno tytuł pracy zbiorowej, numer tomu (w przypadku gdy była częścią dzieła wielotomowego), miejsce i rok wydania oraz objętość rozprawy.

Według zbliżonej zasady opisywał także hasła ze słowników i encyklopedii. Różnice polegają na tym, że przed tytułem hasła, które jest w cudzysłowie, znajduje się skrót „Art.”, tytuły wydawnictw leksykalnych są wyrażone akronimami, a adres wydawniczy sprowadza się jedynie do roku wydania. Opis tego typu publikacji przybiera zatem formę zapisu skróconego.

Za pomocą opisu skróconego J. Sawicki wykazywał także odbitki, wznowienia publikacji oraz dzieła wielotomowe. Nie stanowią one odrębnych jednostek bibliograficznych, lecz tworzą pozycje zbiorowe. Odbitki umieszczone są bezpośrednio po opisie prac niesamoistnych, z których pochodzą. Ich opis sprowadza się do określenia „et separ.”, miejsca i roku wydania oraz objętości. Kolejne wydania znajdują się po pełnym opisie pierwszej edycji danej publikacji, zawierają tylko te elementy, którymi różnią się poszczególne wznowienia. Z reguły są to: adres wydawniczy, format i objętość. W opisie zaś dzieł wielotomowych po tytule, miejscu wydania i nazwie wydawcy wyliczone są kolejne tomy wraz z ich odrębnymi tytułami (jeżeli były), datami wydania i objętością. Zapis skrócony występuje również przy odsyłaczach tytułowych, kierujących od pierwszych wyrazów tytułu dzieła anonimowego do ustalonej nazwy autora.

Znaczną część opisów twórca bibliografii dopełnił stosownymi adnotacjami. Pośród nich przeważają adnotacje księgoznawcze. Dostarczają one informacji

o ustalonym roku lub miejscu wydania publikacji, określają jej formę wydawniczą bądź piśmienniczą, przytaczają objętość dokumentu, podają wspomniane już tłumaczenia tytułów oryginalnych na inne języki oraz wymieniają sigla bibliotek przechowujących dany druk wraz z jego sygnaturą. Występują także adnotacje treściowe, wyjaśniające niejednoznaczne tytuły.

Adnotacje są z reguły wkomponowane w ciąg opisu zasadniczego. Nie przeszkadza to jednak w ich identyfikacji, bo od innych składników opisu odróżniają się z zasady tym, iż są ujęte w nawias prostokątny lub okrągły. Jedynie adnotacje zawierające sigla bibliotek są pozbawione nawiasów, ale za to znajdują się pod opisem zasadniczym, co sprawia, że także można je łatwo rozpoznać.

Konstruując budowę bibliografii, J. Sawicki rozważał szereg możliwości ułożenia zgromadzonych publikacji. Brał pod uwagę m.in. podział na źródła i literaturę, zastanawiał się nad wyodrębnieniem synodów prowincjonalnych i diecezjalnych, rozpatrywał przydatność układu chronologicznego i topograficznego⁴⁷. Ostatecznie jednak uznał, że najkorzystniejszy dla czytelników będzie podział na dwie zasadnicze części – *Generalia* i *Specialia*. W pierwszej zgromadził publikacje o charakterze ogólnym, takie jak: zbiory tekstów uchwał synodów generalnych, piśmiennictwo im poświęcone oraz ogólne kompendia (dykjonarze, summy, encyklopedie, słowniki itp.). W drugiej zaś wykazał teksty synodów partykularnych i dotyczące ich opracowania. Wewnątrz każdej z tych części wprowadził układ alfabetyczny, szeregujący opisy w kolejności abecedowej nazw autorów oraz pierwszych wyrazów tytułu druków anonimowych i dzieł zbiorowych. Elementem porządkującym nie były jedynie rodzajniki stojące na czele tytułów wyrażonych w językach obcych, m.in. niemieckim, angielskim i francuskim, gdyż zgodnie z praktyką bibliograficzną nie uznaje się ich za wyrazy szeregujące opisy.

Autor miał świadomość, że wprowadzony układ może budzić wątpliwości, co rzeczywiście znalazło odzwierciedlenie w opiniach recenzentów⁴⁸. Wybór najkorzystniejszego układu przy tak specyficznym, a zarazem zróżnicowanym i obfitym materiale z pewnością nie był sprawą prostą. Trzeba przyznać, że dzięki zastosowanemu podziałowi autor uniknął wielokrotnego powtarzania opisów, bo teksty uchwał synodalnych i dotyczące ich opracowania znalazły się w jednym miejscu, co należy uznać za zaletę bibliografii.

Jakub Sawicki zaopatrzył swoje dzieło w odsyłacze. Oprócz wspomnianych już odsyłaczy tytułowych, wprowadził także autorskie. Kierują one od nazw współautorów do nazwiska autora umieszczonego na czele hasła w opisie bibliograficznym. Wiodą również od obcojęzycznej bądź zmienionej formy nazwy autora do formy ojczystej. Za pomocą odsyłaczy bibliograf łączył także teksty uchwał synodalnych z poświęconymi im opracowaniami. Odsyłacze są umieszczone w ciągu alfabetycznym każdej z części bibliografii, przy czym nie są one numerowane, co jest zgodne z zasadami metodyki bibliograficznej.

Dbając o odpowiednią funkcjonalność bibliografii, J. Sawicki wyposażył swoje dzieło w odpowiedni aparat informacyjno-pomocniczy. Na jego czele stoją trzy

⁴⁷ Sawicki, *Bibliographia synodorum particularium*, E Civitate Vaticana, s. XII-XIII.

⁴⁸ Bartel, (rec.) *Sawicki Jakub*, s. 316; Szymański, (rec.) *Sawicki Jakub*, s. 164.

indeksy, tj. osobowy, geograficzny i rzeczowy. W indeksie osobowym bibliograf zestawił w porządku alfabetycznym nazwy współpracowników oraz nazwiska wszystkich osób występujących w tytułach publikacji. Pomiął natomiast nazwiska drukarzy, wydawców i księgarzy. Nie uwzględnił również nazwisk autorów umieszczonych jako hasło na początku opisów bibliograficznych, uznając, iż zbędne byłoby ich powtarzanie, gdyż widnieją one w zřębie głównym bibliografii w porządku alfabetycznym. Z perspektywy odbiorcy nie był to najlepszy zabieg. Poszukując twórców publikacji, czytelnik zmuszony jest do wertowania nie tylko indeksu, ale też tekstu bibliografii, który składa się z dwóch szeregów alfabetycznych, co jest niewygodne i zajmuje sporo czasu.

Indeks geograficzny wykazuje w kolejności alfabetycznej nazwy krajów oraz miejscowości wymienione w zřębie głównym bibliografii. Naczelną zasadą, którą kierował się bibliograf przy tworzeniu pozycji indeksowych, było podawanie poszczęólnych nazw geograficznych w wersji współczesnej. Jeśli dana nazwa miała inny zapis w opisie bibliograficznym, to łączył ją w indeksie odsyłaczem z formą aktualnie obowiązującą. Wyjątek stanowią nazwy w języku łacińskim. Bibliograf przytacza je w postaci zaczerpniętej z rocznika statystycznego Stolicy Apostolskiej „*Annuario Pontificio*” z 1961 roku oraz z dzieła Ulysse Chevaliera *Topo-bibliographie* (New York 1959)⁴⁹.

W indeksie rzeczowym, który jest właściwie indeksem klasowym, w układzie alfabetycznym zestawione zostały zagadnienia związane z problematyką synodalną. Indeks ten zdaniem autora „(...) stara się ułatwić dotarcie do pewnych pozycji, nie uchwyconych zbyt wyraziście przez oba poprzednie indeksy, lub do pewnych grup tematycznych”⁵⁰.

Obok indeksów użyteczność bibliografii podnoszą także inne odpowiednie materiały informacyjne. Należą do nich: spis treści, pozwalający na bezproblemowe dotarcie do poszczęólnych składeików bibliografii; wstęp w języku łacińskim, określający zasady doboru i selekcji materiału oraz przybliżający przyjęte rozwiązania metodyczne i zarazem nadający całemu dziełu charakter międzynarodowy; wykaz skrótów bibliograficznych; wykaz tytułów czasopism, dzieł zbiorowych i wydawnictw seryjnych; wykaz skrótów nazw bibliotek, widniejących pod opisaniami bibliograficznymi.

Wszystkie analizowane bibliografie opracowane przez J. Sawickiego charakteryzują się starannym opracowaniem edytorskim. Jednoszpaltowy skład tekstu w zřębie głównym oraz dwuszpaltowy w indeksach, wcięcia akapitowe w pozycjach bibliograficznych i przy odsyłaczach, stosowana z reguły interlinia między opisami, graficzne wyróżnienie haseł autorskich oraz właściwa interpunkcja – wszystko to powoduje, że posługiwanie się poszczęólnymi bibliografiami nie nastrocza kłopotów.

Reasumując, trzeba stwierdzić, że J. Sawicki był bibliografem z powołania. Tworzenie bibliografii uznawał za swoją powinność i patriotyczny obowiązek. W miarę upływu czasu podejmował coraz ambitniejsze przedsięwzięcia bibliogra-

⁴⁹ Sawicki, *Bibliographia synodorum particularium*, E Civitate Vaticana, s. XIII; tenże, *Bibliographia synodorum particularium. (Sprawozdanie)*, s. 406.

⁵⁰ Tenże, *Bibliographia synodorum particularium. (Sprawozdanie)*, s. 406-407.

ficzne oraz doskonalił, rozwijał i poszerzał własny warsztat badawczy. Poszczególne zestawienia przygotowywał z dużym zaangażowaniem i petyzmem. Bibliografie opierał na bardzo szerokiej podstawie źródłowej. Dbał o kompletność spisów w ramach wytyczonych kryteriów doboru materiału. Troszczył się o odpowiednie rozwiązania metodyczne w opisie bibliograficznym, porządkowaniu materiału oraz aparacie informacyjno-pomocniczym. Zabiegał również o właściwe przygotowanie bibliografii pod względem typograficznym. Chciał w ten sposób nadać swoim spisom jak najwyższą wartość informacyjną i zapewnić im optymalną funkcjonalność. Prace bibliograficzne J. Sawickiego, a w szczególności *Bibliographia synodorum particularium*, wzbudziły podziw i uznanie nie tylko na terenie Polski, ale także na arenie międzynarodowej, a ich autorowi przyniosły trwałą i niepodważalną pozycję w historii bibliografii i nauki.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

1. Bibliografie historyczno-prawne

- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za lata 1944-1953*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 6 (1954) z. 2, s. 445-519.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1954*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 7 (1955) z. 2, s. 401-423.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1955*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 8 (1956) z. 2, s. 395-444.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1956*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 10 (1958) z. 1, s. 271-309.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1957*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 10 (1958) z. 2, s. 519-563.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1958*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 11 (1959) z. 2, s. 343-409.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1959*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 13 (1961) z. 1, s. 247-296.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1960*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 14 (1962) z. 1, s. 243-292.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1961*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 15 (1963) z. 1, s. 347-403.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1962*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 15 (1963) z. 2, s. 199-252.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1963*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 17 (1965) z. 1, s. 299-341.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1964*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 18 (1966) z. 1, s. 325-368.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1965*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 19 (1967) z. 1, s. 233-298.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1966*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 20 (1968) z. 1, s. 262-332.

- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1967*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 21 (1969) z. 1, s. 231-308.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1968*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 22 (1970) z. 1, s. 285-357.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1969*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 23 (1971) z. 1, s. 275-334.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1970*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 24 (1972) z. 1, s. 305-374.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1971*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 25 (1973) z. 1, s. 263-338.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1972*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 26 (1974) z. 1, s. 289-356.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1973*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 27 (1975) z. 1, s. 215-288.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1974*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 28 (1976) z. 1, s. 227-301.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1975*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 29 (1977) z. 1, s. 170-259.
- Sawicki Jakub, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1976*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 30 (1978) z. 1, s. 265-344.
- Sawicki Jakub, Izdebski Hubert, *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej za rok 1977*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 31 (1979) z. 1, s. 253-344.

2. Bibliografie osobowe

- [Sawicki Jakub], *Bibliografia prac Tadeusza Wojciechowskiego*, w: T. Wojciechowski, *Szkice historyczne jedenastego wieku*, przygotował do druku i wstępem poprzedził A. Gieysztor, Warszawa 1951, s. 21-25.
- Sawicki Jakub, *Uzupełnienie bibliografii prac Władysława Abrahama*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 3 (1951) s. 333-337.
- Sawicki Jakub, *Bibliografia prac śp. profesora Józefa Rafacza*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 4 (1952) s. 493-501.
- Sawicki Jakub, *Bibliografia prac Stanisława Borowskiego (1924-1946)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 5 (1953) s. 259-264.
- Sawicki Jakub, *Bibliografia prac Władysława Abrahama (1860-1941)*, „Polonia Sacra”, 8 (1956) z. 1/2, s. 173-212.
- Sawicki Jakub, *Bibliografia prac Józefa Siemieńskiego 1905-1950*, w: *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa 1958, s. 155-178.
- Sawicki Jakub, *Bibliografia prac Władysława Abrahama (1860-1941)*, w: W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Poznań 1962, s. 331-359.
- Sawicki Jakub, *Bibliografia prac naukowych prof. Heinrich Felix Schmida (1922-1964)*, „Prawo Kanoniczne”, 9 (1966) nr 3/4, s. 450-471.
- Sawicki Jakub, *Bibliografia prac prof. dra Tadeusza Silnickiego (1913-1969)*, „Prawo Kanoniczne”, 13 (1970) nr 3/4, s. 276-285.
- [Sawicki Jakub], *Bibliografia prac Tadeusza Wojciechowskiego*, w: T. Wojciechowski, *Szkice historyczne jedenastego wieku*, przygotował do druku i wstępem poprzedził A. Gieysztor, Warszawa 1970, s. 26-31.
- Sawicki Jakub, *Bibliografia prac prof. dra Bolesława Ulanowskiego (1882-1926)*, „Prawo Kanoniczne”, 14 (1971) nr 1/2, s. 309-324.
- Sawicki Jakub, *Bibliografia prac ks. Jana Fijałka (1887-1951)*, „Prawo Kanoniczne”, 15 (1972) nr 3/4, s. 269-292.

3. Bibliografie synodów

- Sawicki Jakub, *Bibliographia synodorum particularium*, E Civitate Vaticana 1967.
- Sawicki Jakub, *Supplementum ad Bibliographiam synodorum particularium*, „Traditio. Studies in Acient and Medieval History Thought, and Religion”, 24 (1968) s. 508-511.
- Sawicki Jakub, *Supplementum secundum ad Bibliographiam synodorum particularium*, „Traditio. Studies in Acient and Medieval History Thought, and Religion”, 26 (1970) s. 470-478.
- Sawicki Jakub, *Supplementum tertium ad Bibliographiam synodorum particularium*, „Bulletin of Medieval Canon Law. New Series”, 2 (1972) s. 91-100.
- Sawicki Jakub, *Supplementum Quartum ad Bibliographiam synodorum particularium*, „Bulletin of Medieval Canon Law. New Series”, 4 (1974) s. 87-92.
- Sawicki Jakub, *Supplementum quintum ad Bibliographiam synodorum particularium*, „Bulletin of Medieval Canon Law. New Series”, 6 (1976) s. 95-100.

Opracowania

- Bałtrusajtys Grażyna, *Jakub Sawicki 1899-1979*, w: *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008, s. 184-187.
- Bałtrusajtys Grażyna, *Z dziejów katedr historii prawa Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego: przyczynek badań trudnych lat 1945-1950*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 15 (2015) nr 3, s. 219-246.
- Bar Joachim Roman, (rec.) Sawicki Jakub, *Bibliographia synodorum particularium*, E Civitate Vaticana 1967, „Prawo Kanoniczne”, 11 (1968) nr 3/4, s. 315-317.
- Bardach Juliusz, *Jakub Sawicki 1899-1979*, „Państwo i Prawo”, 34 (1979) z. 5, s. 118-120.
- Bardach Juliusz, *Ze wspomnień o Karolu Koranyim*, w: *Karol Koranyi (1897-1964). Studia w stulecie urodzin*, red. M. Szprenglewska, Toruń 1998, s. 73-77.
- Bartel Wojciech M., (rec.) Sawicki Jakub, *Bibliographia synodorum particularium*, E Civitate Vaticana 1967, „Nasza Przeszłość”, 33 (1970) s. 253-256.
- Borowski Andrzej, *Stanisław Estreicher jako bibliograf*, w: *Stanisław Estreicher 1969-1939. Materiały z posiedzenia naukowego w dniu 18 czerwca 2010 r.*, red. W. Lohman, Kraków 2015, s. 25-34.
- Hemperek Piotr, *Jakub Sawicki (1899-1979)*, „Summarium”, 8 (1979) s. 292-297.
- Izdebski Hubert, *Prace bibliograficzne Jakuba Sawickiego a aktualne problemy bibliografii historycznoprawnej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 33 (1981) z. 1, s. 265-274.
- I[zdebski] H[ubert], *Sawicki Jakub*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 464.
- Koranyi Karol, *Bibliografia historyczno-prawna za lata 1926-1936*, t. 1-2, Lwów 1938-1939.
- Koranyi Karol, Koranyiowa Jadwiga, *Bibliografia historyczno-prawna za lata 1937-1947*, t. 1-2, Toruń 1953-1959.
- Koredczuk Bożena, *Polska bibliografia historycznoprawna. Początki, rozwój i stan obecny*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 288 (2004) s. 407-422.
- Korpała Józef, *Karol Estreicher [st.] twórca Bibliografii polskiej*, Wrocław 1980.
- Kutrzeba Stanisław, *Bibliografia prac ś.p. Bolesława Ulanowskiego*, w: *Bolesław Ulanowski*, Kraków 1920, s. 25-34.

- Pasternak Ferdynand, *Szkic biograficzny i bibliografia prac naukowych prof. Jakuba Sawickiego*, „Prawo Kanoniczne”, 21 (1978) nr 1/2, s. 195-221.
- Patkaniowski Michał, *Stanisław Estreicher (1869-1939)*, „Kwartalnik Historyczny”, 53 (1946) z. 3/4, s. 485-497.
- Russocki Stanisław, *Jakób Teodor Sawicki (25 VII 1899 – 3 II 1979)*, „Kwartalnik Historyczny”, 86 (1979) nr 3, s. 876-879.
- Sawicki Jakub, *Bibliographia synodorum particularium. (Sprawozdanie)*, „Prawo Kanoniczne”, 9 (1966) nr 3/4, s. 401-407.
- Sawicki Jakub Teodor Walery, w: *Biogramy uczonych polskich, cz. 1, Nauki społeczne, z. 3, P-Z*, oprac. A. Śródka, P. Szczawiński, Wrocław 1984, s. 218-221.
- Sczaniecki Michał, *Czterdziestolecie pracy naukowej profesora dra Jakuba Sawickiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 20 (1968) z. 2, s. 199-201.
- Senkowski Jerzy, *Sawicki Jakub (Jakób) Teodor Walery*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 35, red. H. Markiewicz, Warszawa-Kraków 1994, s. 313-316.
- Sędek Marek, *Profesor Jakub Sawicki 1899-1979*, „Rocznik Mazowiecki”, 8 (1984) s. 261-269.
- Sędek Marek, Wójcik Chrystian, *Jakub Sawicki 1899-1979*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 23 (1981) z. 1, s. 249-256.
- Szymański Józef, (rec.) Sawicki Jakub, *Bibliographia synodorum particularium*, E Civitate Vaticana 1967, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 20 (1968) z. 2, s. 163-165.
- Śródka Andrzej, *Sawicki Jakub Teodor Walery*, w: A. Śródka, *Uczeni polscy XIX-XX stulecia*, t. 4, S-Ż, Warszawa 1998, s. 33-35.
- Witkowski Zbigniew, *Karol Koranyi (1897-1964), historyk państwa i prawa, profesor i rektor UMK*, w: *Toruńscy twórcy nauki i kultury (1945-1985)*, red. M. Biskup, A. Giżyński, Warszawa 1989, s. 147-156.
- Zabłocka Maria, *O pracach bibliograficznych Karola Koranyiego*, w: *Karol Koranyi (1897-1964). Studia w stulecie urodzin*, red. M. Szprenglewska, Toruń 1998, s. 65-72.
- Znajomski Artur, *Bibliografie osobowe historyków polskich*, Lublin 2004.
- Znajomski Artur, *Sawicki Jakub Teodor Walery*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement III*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2010, s. 245-246.

JAKUB SAWICKI (1899-1979) JAKO BIBLIOGRAF

Streszczenie

Problematyka artykułu koncentruje się na charakterystyce działalności bibliograficznej znamienitego kanonisty i jednocześnie wytrawnego bibliografa Jakuba Sawickiego. Stworzył on pionierską bibliografię synodów partykularnych, zainicjował i przez wiele lat prowadził podstawową bieżącą bibliografię historycznoprawną oraz opracował szereg bibliografii osobowych. W tekście, po prezentacji sylwetki bibliografa, przedstawiono okoliczności powstania poszczególnych spisów, przybliżono zasady doboru i selekcji materiału oraz omówiono metodę ich opracowania.

Słowa kluczowe: Jakub Sawicki; *Bibliographia synodorum particularium*; *Materiały do polskiej bibliografii historyczno-prawnej*; bibliografie osobowe; historia; metoda opracowania